

UDC 94(520):316.75

NENGO AS IDEOLOGEME OF JAPANESE POLITICAL CULTURE (LATE 19TH – EARLY 21ST CENTURY)

S. Kapranov

PhD (Philosophy), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

s_kapranov@yahoo.com

The article is devoted to the analysis of Japanese *nengo* (era names) after the Meiji Restoration. The first part considers the essence of this phenomenon, its origin, the main stages of historical development of the chronological system based upon era names in China and Japan, as well as highlights the main features of the classical form of this system. The second part deals with five *nengo*, covering the period from 1868 to the present: Meiji, Taishō, Shōwa, Heisei, and Reiwa. The main attention is paid to the sources from which the hieroglyphs for *nengo* are taken, and to the specific fragments of the sources that form the direct context of the era names. The above-mentioned “new” *nengo* are also compared with the traditional ones. According to our research, *nengo* after the Meiji Restoration are not associated with auspicious signs or astrological calculations. The only event that determines them is the accession of the new emperor to the throne. In the context of modern Japanese culture, one cannot talk about the cosmic functions of the monarch (at least at the level of social consciousness). After 1945, the emperor could not influence politics, but he is, according to the Constitution, a symbol of the nation, and *nengo* is a kind of temporal correlate of this symbol. Thus, *nengo* in modern and postmodern Japan is first and foremost an ideologeme that expresses the socio-political ideal, a kind of program of the respective era. In their form and semantics, *nengo* remain quite traditional: according to the classification of Alexander Martinov, three *nengo* out of five (Shōwa, Heisei and Reiwa) belong to the group of “harmony and peace”, and two remaining (Meiji and Taishō) should be attributed to the group of “exemplary order”. The sources of most *nengo* remain traditional, i. e., the Chinese classics: “Yi Jing”, “Shu Jing” and “Historical Records” by Sima Qian. Only the name of the Reiwa era is taken from Japanese classical literature (“Manyōshū”), which may indicate to some extent the revival of the ideas of the *kokugaku* school of thought. Heredity in this period is expressed not directly through the repetition of hieroglyphs, but through their presence in the context of the source.

Keywords: *nengo*, emperor, era names, ideologeme, ideology, Japan, political culture, tradition

НЕНГО ЯК ІДЕОЛОГЕМА ЯПОНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ (КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХІ СТ.)

С. В. Капранов

Добре відомо, що поряд із західним літочисленням у Японії використовується національне – за гаслами правління (*nenjo* 年号¹, дослівно – “назва років”, або *genjo* 元号 “назва ери”). Згідно з ним епохою кожної ери² є початок правління імператора.

© 2020 S. Kapranov; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

О. М. Мещеряков називає таку систему “ритуально-політичним часом” [Мещеряков 2002, 119]. Після Другої світової війни таке літочислення залишилося лише в Японії, ставши в такий спосіб одним із символів її унікальності. 2019 р. на Хризантемовий трон зійшов новий імператор Нарухіто, у зв’язку з чим було проголошене нове гасло правління – Рейва (令和). Навколо нього виникла жвава дискусія, яка викликала резонанс і за межами країни. Внаслідок цього тема *ненго* актуалізувалася, було усвідомлено, що це поняття є не “пережитком давнини”, а важливим складником національної суспільно-політичної культури, причому сенс *ненго* може мати значення не лише для японців. Водночас спеціальних досліджень гасел правління на диво обмаль. У цій статті ми спробуємо проаналізувати ідеологічний зміст японських *ненго* від доби Мейдзі до сьогодення, звертаючи особливу увагу на їхні джерела і контекст, з якого взято їхні ієрогліфи, а також порівняти ці *ненго* з традиційними.

Для кращого розуміння проблеми спочатку звернімося до історії. Вперше гасла правління (кит. *няньхао*) як систему запровадив У-ді (武帝, правив у 140–87 рр. до н. е.), імператор династії Хань. Він почав періодично проголошувати “оновлення” свого правління, щоразу даючи новій ері символічну назву. Саме така назва була нововведенням, бо звичай символічно “оновлювати” державу існував і набагато раніше – ще з часів династії Шан. Спочатку таке оновлення відбувалося при сходженні на трон нового монарха, згодом, у добу Хань, – і під час правління [Кравцова 2007; Wilkinson 2000, 181]. У засаді тут ми маємо справу з різновидом ідеї “вічного повернення”, періодичного повторення космогонії [докладніше див.: Еліаде 2001, 36–59]. Про це свідчать і сам термін на позначення цього звичаю – *гайюань* (改元, “виправлення початку”), і його зв’язок з Новим роком.

У-ді “оновлював правління” що шість років, оскільки це число в нумерології вважалося щасливим [Wilkinson 2000, 181], отже, за його правління змінилося 11 ер, кожна з яких мала свою назву – *няньхао*³. Деякі з них мають лише семантику початку, як-от Цзянь юань 建元, “Встановлення основи (початку)”, Тай чу 太初, “Великий початок”, та Тай ши 太始, з тим самим значенням. Інші *няньхао* пов’язані з визначною подією або знаменням, що позначило епоху: зокрема, гасло Юань шу (“Первісне полювання” 元狩) було проголошене, коли був упольований звір з незвичайними ознаками, а гасло Юань дін (元鼎, “Первісний триніжок”) – коли була знайдена стародавня бронзова ритуальна посудина *дін*⁴ [Cullen 2017, 54].

При наступних імператорах ця система закріпилася й набула класичної форми. У ній усталеної періодичності оновлення ери вже не існувало, його проводили з астрологічних або політичних міркувань, часто у зв’язку з важливою подією або добрим знаменням. *Няньхао* складалося зазвичай з двох ієрогліфів, значно рідше – з трьох або чотирьох, причому, як показує дослідження О. С. Мартинова, у біномі головний смисловий акцент припадає на другий знак. Ієрогліфи у гаслах правління часто повторюються, трапляються й повтори цілих сполучень. Проведена О. С. Мартиновим класифікація *няньхао* за другим знаком дала змогу виявити основні семантичні групи – (1) “гармонії та спокою”, (2) “процвітання та добробуту”, (3) початку, а також нечисленні – “добрих знамень”, “допомоги вищих сил”, “взірцевого порядку” тощо [Мартынов 1977, 81–82].

На думку одних дослідників, *няньхао* виражає “принципи та завдання правління” [Кравцова 2007], його ідеал або політичну програму; на думку інших, ця назва має радше благовісне значення й повинна справляти благотворний вплив на наступні роки [Zurndorfer 1995, 300]. На особливу увагу заслуговує думка О. С. Мартинова, згідно з якою *няньхао* пов’язане насамперед зі світобудовними функціями імператора, його відповідальністю за процеси породження всього живого та правильне чергування пір року [Мартынов 1977, 84]. При цьому варто враховувати, що *няньхао* здебільшого містять алюзії на класичні тексти, без знання яких важко зрозуміти сенс конкретного гасла правління [Мартынов 1977, 79–80].

Няньхао стало невід’ємним складником китайської політичної культури. Зокрема, воно було одним із символів суверенітету – зауважмо, що на монетах Китаю карбували не портрет правителя чи державний герб, як на західних, а саме гасло правління. Важлива реформа системи літочислення відбулася в добу Мін. Згідно з нею кожен імператор став проголошувати *няньхао* лише один раз – при сходженні на трон. Відтоді китайських монархів стали називати за їхніми *няньхао* – наприклад, засновника династії Мін – Чжу Юаньчжана (朱元璋, правив у 1368–1398 рр.) називають імператором Хун’у 洪武 (“Розлив войовничості”). До значення цієї реформи ми повернемося трохи згодом.

Систему літочислення за гаслами правління запозичили держави, які потрапили до сфери впливу китайської цивілізації, – Корея, В’єтнам, Японія тощо. Проголошення монархом не китайської держави власного гасла правління означало, що він бере на себе космічні ладотворчі функції, отже, символізувало його суверенітет.

У Японії гасла правління з’являються в сер. VII ст., першим з них було Тайка 大化 (“Велика зміна”, 645–650 рр.); систематично, проте, їх стали використовувати з 701 р. (Тайхо 大宝 “Великий скарб”). Ранні японські *ненго* мали, за визначенням О. М. Мещерякова, конкретно-чуттєвий характер, на відміну від китайського абстрактно-програмного [Мещеряков 2002, 118], – вони безпосередньо називали благовісне знамення, яке спричинилося до їхньої появи: Хакуці 白雉 (“Білий фазан”, 650–654 рр.), Кейун 慶雲 (“Дивовижна хмарка”, 704–708), Вадо 和銅 (“Японська мідь”, або “Жильна мідь”, 708–715) [Мещеряков, Грачев 2003, 410]. З доби Хейан як джерело для *ненго* почали використовувати китайські класичні тексти, переважно конфуціанські.

Японські *ненго* мали свої особливості. Насамперед початок правління як такий не був достатньо значущою подією: потрібне було підтвердження добродійності монарха добрим знаменням, пошук яких входив до обов’язків чиновників Омьорьо⁵ [Мещеряков 2002, 118]. Додамо, що зміна імператора на троні не обов’язково ставала епохою нової ери. Наприклад, *ненго* Дзьоган (859–877 рр.) охоплює більшу частину правління імператора Сейва (правив 858–876 рр.) і початок правління імператора Йодзея (876–884 рр.). Отже, астрологічні та мантичні міркування мали пріоритет над політичними. Крім того, за спостереженням О. М. Мещерякова, японські гасла правління, як порівняти з китайськими, приділяють більше уваги спадковості, зокрема шляхом збереження одного з ієрогліфів попереднього *ненго* [Мещеряков 2004, 72]. Добрим прикладом є гасла Тенгьо 天慶 (“Небесна радість”), Тенряку 天曆 (“Небесний календар”) та Тентоку 天徳 (“Небесна доброчесність”), які йшли поспіль з 938-го по 961 р., хоча така спадковість не була правилом.

Ненго міняли досить часто: наприклад, з 1801-го по 1863 р. правило 3 імператори, за той самий час змінилося 11 *ненго*. Проте 1868 р. було запроваджено принцип “одне правління – одне гасло”; фактично це було повторенням реформи, проведеної в Китаї на початку династії Мін. Значення цієї реформи виходить за межі простого спрощення. Якщо у класичній системі імператор, за виразом О. М. Мещерякова, був “володарем часу”, то в реформованій – він символічно ототожнювався з часом: назва ери ставала його посмертним ім’ям [докладніше див.: Капранов 2014, 51–52]. Відповідно, якщо класична система урівнювала сходження імператора на трон з іншими значущими подіями або навіть віддавала їм перевагу, то в реформованій системі лише воно було унікальною космічною подією – епохою. Крім того, розпуск Омьорьо вивів *ненго* за межі астрології та мантики.

Розгляньмо докладніше пореформені *ненго*. Про значення першого з них – Мейдзі 明治 (“Правління, звернене до світла”) – ми вже писали раніше [Капранов 2014, 42–44], тому тут повторимо лише головне: це гасло взяте з коментарю “Шогуачжуань” до “Книги Змін” (де сказано 聖人南面而聽天下, 嚮明而治 “Досконалий

мудрець обличчям на південь вслухається в Піднебесну, звертається до *світла і править*⁶⁾, і воно відсилає до конфуціанського ідеалу премудрого царя, прикладом якого є міфічний герой Шунь.

Наступна ера – Тайсьо 大正 (“Велика прямота”) розпочалася 1912 р., коли імператором став син імператора Мейдзі, Йосіхіто. Як і попереднє *ненго*, воно було взяте з “Книги Змін”. Цього разу джерелом стали рядки з коментарю “Туань чжуань” до гексаграми 19 Лін 臨: 大亨以正, 天之道也 “Великий здобуток завдяки *прямоті* – це Дао-Шлях Неба”. Слід, однак, зазначити, що точно таке сполучення зустрічається ще у двох місцях того самого коментарю: 大亨以正, 天之命也 “Великий здобуток завдяки *прямоті* – це воля (мандат) Неба” (до гексаграми 25 У-Ван 无妄) та 文明以說, 大亨以正 “Світло культури – і через це радість, *великий* здобуток завдяки *прямоті*” (до гексаграми 49 Ге 革). Особливо цікавим нам видається третє місце, тим більше що там йдеться про “зміну” (革): сполучення 文明, яке сучасною японською мовою значить “цивілізація”, викликає асоціації з назвою попередньої ери Мейдзі 明治 та популярним у той час виразом *буммей кайка* 文明開化 (“цивілізація та просвіта”). На наш погляд, усі три уривки доповнюють один одного: “велика прямота” має забезпечити “великі досягнення”, у цьому полягають Шлях-Дао й водночас воля Неба; це є продовженням курсу на цивілізацію та просвіту, взятого в добу Мейдзі, і має подарувати японцям “радість”.

У 1926–1989 рр. імператором Японії був син імператора Тайсьо, Хірохіто, який правив під гаслом Сьова 昭和 (“Блискуча гармонія”, або, враховуючи контекст, “Освічена гармонія”). Воно має одразу два джерела – фрагменти з “Шу цзіна” та “Історичних записів” Сима Цяня, присвячені діям премудрого володаря Яо. У “Шу цзіні” (堯典“Канон Яо”, 1)⁷ про нього сказано: 克明俊德, 以親九族。九族既睦, 平章百姓。百姓昭明, 協和萬邦。“Спромігся виявити таланти й чесноти, у такий спосіб зріднив дев’ять поколінь. [Коли] дев’ять поколінь вже [досягли] злагоди – впорядкував сто родів. [Коли] сто родів [стали] *блискуче* освічені – об’єднав у *гармонії* тьму країн”. Фрагмент з “Історичних записів” (розділ 五帝本紀“Основні записи про п’ятьох імператорів”, 11)⁸ майже тотожний за змістом. “Дев’ять поколінь” включають предків людини до прапрадіда й нащадків до праонука, тобто на початку Яо встановив злагоду в родинах. “Сто родів” (百姓 кит. *байсін*, япон. *хякусьо*) в Сима Цяня і, напевне, у “Ші цзіні” означає “знатні роди” [Сыма 2001, 232], саме їх і просвітив Яо. Проте в сучасній японській мові це означає “народ”, і, поза сумнівом, саме так його розуміли представники японської еліти, які обирали *ненго*. Отже, програма, викладена у фрагменті, має такий вигляд: спочатку злагода в родинах, потім – освіта для народу, і врешті – гармонія між країнами. Яо, звісно, “об’єднав у гармонії” півладні йому князівства. Проте, якщо застосувати останній пункт до Японії 1912 р., з’являється двозначність – може йтися як про власні володіння (Корею, Тайвань тощо), так і про міжнародні відносини.

Навіть поразка у Другій світовій війні не стала достатньою підставою для зміни ери – принцип “одне правління – одне *ненго*” залишився непорушним. Щоправда, після конституційної реформи 1947 р. офіційне використання гасел правління втратило юридичне підґрунтя (хоча де-факто продовжувалося), а ліві сили почали виступати за повне їхнє скасування. Проте врешті-решт традиція перемогла: 1979 р. був прийнятий “Закон про гасла правління” (*Генгохо* 元号法) [Кавасима 2017; 後藤 1988, 61; 元号法].

Наступне *ненго* в історії Японії, Хейсей 平成 (“Настання миру”, 1989–2019 рр.), спиралося на ті самі класичні тексти, що й попереднє, лише цього разу було взято інші місця. У “Шу цзіні” це була фраза з “Порад великого Юя” (大禹謨, 7): 地平天成 “На землі мир, [воля] Неба здійснилася”. Цими словами Шунь описує заслуги Юя, перед тим як передати йому престол. З “Історичних записів” узято, натомість, фразу, яка характеризує правління Шуня: 内平外成 “Всередині [був досягнутий] спокій,

зовні [він також] настав” (五帝本紀 “Основні записи про п’ятьох імператорів”, 22). Одні коментатори вважають, що тут йдеться про сім’ю, інші – про державу та її відносини із зовнішнім світом [Сыма 2001, 244]. Як би то не було, загальноприйняте тлумачення гасла правління таке: “Мир досягається всередині й зовні, на небі й на землі” [明治神宮Q&A]. Слід додати, що назва “Хейсей” викликала в японців асоціації з назвою золотої доби класичної культури – Хейан, про що доводилося чути самому автору статті. Чи було так задумано творцями *ненго*, сказати складно.

Сучасне *ненго*, Рейва 令和 (за офіційним тлумаченням – “Прекрасна гармонія”), унікальне тим, що вперше за всю історію джерелом для нього стала не китайська, а японська класика – поетична антологія VIII ст. “Манйосю”, а точніше, передмова-*котобагакі* до циклу “Тридцять дві пісні про квіти сливи *уме*” (№№ 815–846), складеного групою поетів на чолі з Отомо-но Табіто (大伴旅人, 665–731). Вірші написані давньояпонською мовою, проте передмова до них – *камбуном*, японським ізводом класичної китайської мови. Вона починається з таких рядків: 于時、初春令月、氣淑風和¹⁰ (у кунному читанні 時に、初春の令月にして、氣淑く風和ぎ *Токі-ні, сьосюн-но рейгецу-ні сіте, кі йоку кадзе явараті*) “У той час був прекрасний місяць початку весни, повітря було чудове, вітерець – лагідний”. Зазначимо, що кінець фрази можна розуміти й інакше: “пневма-кі (氣, кит. *ці*) була чудова, звичай – гармонійні”. Зауважмо: тут немає алюзій до діянь премудрих володарів минулого, ані китайських, ані японських, – йдеться про приватне зібрання друзів для насолоди природою та поезією. Попри це, у декого викликав занепокоєння ієрогліф *рей* 令, основне значення якого – “наказ, закон”: чи не означає “Рейва” “гармонії за наказом”, примусу до гармонії? [Osaki 2019]. Спростовуючи такі припущення, тогочасний прем’єр-міністр Абе Сіндзо витлумачив *ненго* так: “У прекрасному єднанні людських сердець народжується й розвивається культура” [安倍 2019].

Різкий поворот від китайської класики до японської викликав неоднозначну реакцію. До нього ще у XVIII ст. закликали мислителі школи *кокугаку*, причому антологія “Манйосю” була для них, особливо для Камо Мабуці (賀茂真淵, 1697–1769), втіленням щирого японського духу, мужнього й прямого, не зіпсутого “китайщиною” [Михайлова 1988, 41–44]. Як відомо, ідеї цієї школи заклали підвалини ідеології Реставрації Мейдзі, а згодом – японського націоналізму. Тож деякі західні журналісти побачили в новому *ненго* свідчення націоналістичних тенденцій [Hereditary Monarchy... 2019]. Проте, якщо розглянути детальніше місце в “Манйосю”, що постало джерелом для *ненго*, то воно аж ніяк не позбавлене китайських впливів. По-перше, як було вже зазначено, цей текст написаний китайською. По-друге, поетичні збірки, присвячені милуванню *уме*, були китайським звичаєм, у той час не так давно запозиченим. По-третє, текст передмови насичений алюзіями до китайської класики [див.: Маньєсю 1971, 585]. І, що найважливіше, таку алюзію містить і сама цитована вище фраза, з якої взято ієрогліфи *ненго*. Як вказує спеціаліст із китайської філософії Мідзукамі Масахару (水上雅晴), вона є перефразованим рядком з оди-*фу* видатного китайського вченого і поета Чжан Хена (張衡, 78–139) “Повернення до полів” (歸田賦) [日本が困難な時...]: 於是仲春令月, 時和氣清 “Нині саме чудовий місяць середини весни, пора *гармонійна*, пневма-*ці* чиста” (або “повітря чисте”). Цей вірш входить до антології “Вень сюань” (文選) [文選 1998, 105–106], яка раніше, до Мейдзі Ісін, неодноразово правила джерелом для *ненго*. Якби її було вказано замість “Манйосю”, не було би мови про націоналізм.

Як бачимо, *ненго* після Мейдзі не пов’язані ані з благовісними знаменнями, ані з визначними подіями, крім сходження на трон нового імператора; навряд чи в контексті сучасної японської культури можна говорити й про космічні ладотворчі функції монарха (принаймні на рівні суспільної свідомості). Отже, *ненго* в модерній та постмодерній Японії – це насамперед ідеологема, що виражає ідеали, програму відповідної ери. У повоєнній Японії імператор, як відомо, не може впливати

на політику, але він, згідно з Конституцією, є символом нації, і *ненго* є свого роду темпоральним корелятом цього символу.

За своєю семантикою *ненго* залишаються цілком традиційними. За класифікацією О. С. Мартинова три *ненго* з п'яти (Сьова, Хейсей та Рейва) належать до групи “гармонії та спокою” (у гаслі “Хейсей” основне семантичне навантаження падає на перший знак). Гасла “Мейдзі” та Тайсьо”, на нашу думку, слід віднести до групи “взірцевого порядку”¹¹. Традиційною залишається й форма гасел правління, так само, як і джерела (за винятком ери Рейва). Два перші *ненго* взято з “І цзіну”, два наступних – із “Шу цзіну” та “Історичних записів” Сима Цяня; тут можна побачити перехід від рівня “Неба” (“метафізичного”) до рівня “людини” (міфо-історичного). Спадковість у розглянутий період виражається не прямо через повтор ієрогліфів (лише два *ненго* містять однаковий ієрогліф 和 (*ва*, гармонія)), а через наявність їх у контексті джерела. Як бачимо, гасла правління є важливою частиною традиційної політичної культури й потребують подальших досліджень.

¹ Ми використовуємо українську транслітерацію японських слів М. Федоришина, подовження голосних для спрощення не позначаємо. Ієрогліфічне написання наведено лише там, де це важливо з огляду на тему дослідження. Японські імена ми наводимо відповідно до прийнятого в Японії порядку: спочатку прізвище, потім особове ім'я.

² Ерою називається вся сукупність років у певній системі літочислення, епохою – точка відліку років тієї чи іншої ери [Климишин 2002, 91].

³ На думку дослідників, назви перших кількох ер були дані ретроспективно [Cullen 2017, 54; Wilkinson 2000, 182].

⁴ Дін 鼎 – круглий бронзовий казан на трьох ногах (або квадратний на чотирьох – *фан дін* 方鼎) для приготування і піднесення жертвовної їжі богам та предкам. Був одним із символів верховної влади.

⁵ Омьорьо (陰陽寮, Палата інь-ян) – державна установа, до функцій якої входили складання календаря, вимірювання часу за допомогою клепсидри, спостереження за природою з метою виявлення благовісних та зловісних знаків, астрологічні розрахунки, ворожіння тощо.

⁶ Тут і нижче “Книгу Змін” цитуємо за: [周易 – Book of Changes]. Джерела *ненго* вказуємо за: [日本年号一覽]. Виділені курсивом слова є перекладом ієрогліфів, які складають *ненго*.

⁷ Тут і нижче “Шу цзін” цитуємо за: [尚書 – Shang Shu].

⁸ 能明馴德，以親九族。九族既睦，便章百姓。百姓昭明，合和萬國 (тут і нижче “Історичні записи” цитуємо за: [史記 – Shiji]). Пор. російський переклад: [Сыма 2001, 136].

⁹ Це місце непросте для перекладу. Згідно з авторитетним коментарем сунського конфуціанця Цай Шена (蔡沈, 1167–1230), ієрогліф 平 тут означає, що вода і ґрунт впорядковані, тож сенс усієї фрази такий: “Вода і ґрунт впорядковані, усе суще процвітає”. З ним погоджуються китайські перекладачі [Book of History 1997, 299; 尚書 2004, 28–29]. Проте Дж. Легг перекладає ближче до дослівного значення: “The earth has been reduced to order, and the (influences of) heaven produce their complete effect” [尚書 – Shang Shu].

¹⁰ Цитуємо за електронною версією тексту [万葉集].

¹¹ У цитованій праці О. С. Мартинова не вказано, які ієрогліфи належать до цієї групи.

ЛІТЕРАТУРА

Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання. Київ, 2001.

Кавасима Син. Японский календарь: история гэнго, “девизов правления” // **Nippon.com.** Современный взгляд на Японию. 28.04.2017. URL: <https://www.nippon.com/ru/in-depth/a05403/> (дата звернення: 10.10.2020).

Капранов С. В. Сінто у соціокультурних трансформаціях XIX–XX ст. Київ, 2014.

Климишин І. А. Календар і хронологія. Івано-Франківськ, 2002.

Кравцова М. Е. Няньхао // **Духовная культура Китая: энциклопедия**. Т. 2. Москва, 2007.

Маньёсю / Перевод с японского, вступительная статья и комментарии А. Е. Глускиной. Т. I. Москва, 1971.

Мартынов А. С. Девизы правлений китайских императоров (нянь-хао) // **Письменные памятники и проблемы истории культуры Востока**. XII годовичная научная сессия ЛО ИВ АН СССР (краткие сообщения). Ч. 1. Москва, 1977.

Мещеряков А. Н. Император, миф и государство // **Синто – путь японских богов**. Т. I. Очерки по истории синто. Санкт-Петербург, 2002.

Мещеряков А. Н., Грачев М. В. **История древней Японии**. Санкт-Петербург, 2003.

Мещеряков А. Н. **Японский император и русский царь: элементная база**. Москва, 2004.

Михайлова Ю. Д. **Мотоори Норинага: жизнь и творчество (из истории общественной мысли Японии XVIII в.)**. Москва, 1988.

Сыма Цянь. **Исторические записки (Ши цзи)**. Т. 1 / Пер. с кит. и коммент. Р. В. Вяткина и В. С. Таскина под общей редакцией Р. В. Вяткина. Москва, 2001.

Book of History (尚书) / 罗志野英译周秉钧今译. 长沙市, 1997.

Cullen C. **Heavenly Numbers: Astronomy and Authority in Early Imperial China**. Oxford University Press, 2017.

Hereditary Monarchy: Japan's Government Names Era of the Future Emperor "Reiwa" // **Teller Report**. 1.04.2019. URL: <https://www.tellerreport.com/news/--hereditary-monarchy--japan-s-government-names-era-of-the-future-emperor-%22reiwa%22-.By7cLI1KN.html> (дата звернення: 10.10.2020).

Osaki T. Japan assures world that Reiwa is all about 'beautiful harmony' and has nothing to do with 'command' // **The Japan Times**. April 3, 2019. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/04/03/national/japan-assures-world-reiwa-beautiful-harmony-nothing-command/> (дата звернення: 10.10.2020).

Wilkinson E. P. **Chinese History. A Manual**. Cambridge, MA, 2000.

Zurndorfer H. T. **China Bibliography: A Research Guide to Reference Works About China Past and Present**. Leiden – New York – Köln, 1995.

万葉集 **Manyōshū**. URL: <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/manyoshu/index.html> (дата звернення: 28.09.2020).

元号法. URL: https://elaws.e-gov.go.jp/search/elawsSearch/elaws_search/lsg0500/detail?lawId=354AC0000000043 (дата звернення: 7.10.2020).

史記 – **Shiji**. URL: <https://ctext.org/shiji> (дата звернення: 7.10.2020).

周易 – **Book of Changes**. URL: <https://ctext.org/book-of-changes> (дата звернення: 24.09.2020).

安倍内閣総理大臣記者会見。平成31年4月1日. URL: https://www.kantei.go.jp/jp/98_abe/statement/2019/0401singengou.html (дата звернення: 10.10.2020).

尚書 – **Shang Shu**. URL: <https://ctext.org/shang-shu> (дата звернення: 8.10.2020).

尚书译注李民, 王健撰。上海, 2004.

後藤四郎. 元号 // 世界大百科事典. 第9巻。東京, 1988.

文选[梁]萧统编; 海荣、秦克 标校。上海, 1998.

「日本が困難な時、万葉集がはやる」 令和は歴史的転換 URL: <https://www.asahi.com/articles/ASM3Y7524M3YULZU027.html> (дата звернення: 30.09.2020).

日本年号一覧。日本大百科全書(ニッポニカ)の解説. URL: <https://kotobank.jp/word/%E6%97%A5%E6%9C%AC%E5%B9%B4%E5%8F%B7%E4%B8%80%E8%A6%A7-1614547> (дата звернення: 9.10.2020).

明治神宮 Q&A 御祭神関係. URL: <https://www.meijijingu.or.jp/faq/?ca=2> (дата звернення: 8.10.2020).

REFERENCES

Eliade M. (2001), *Svyashchennye i myrs'ke; Mify, snovydinnya i misteriyi; Mefistofel' i androh-in; Okul'yzm, vorozhbystvo ta kul'turni upodobannya*, Transl. by H. K'oryan and V. Sakhno, Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko "Osnovy", Kyiv. (In Ukrainian).

Kavasima Sin (2017), "Yaponskiy kalendar': istoriya gengo, 'devizov pravleniya'", in *Nippon.com. Sovremennyy vzglyad na Yaponiyu*, April 28, available at: <https://www.nippon.com/ru/in-depth/a05403/> (accessed October 10, 2020). (In Russian).

- Kapranov S. V. (2014), *Sinto u sotsiokul'turnykh transformatsiyakh XIX–XX st.*, A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, Kyiv. (In Ukrainian).
- Klymyshyn I. A. (2002), *Kalendar i khronolohiya*, Hostynets', Ivano-Frankivsk. (In Ukrainian).
- Kravtsova M. E. (2007), “Nyan'khao”, in *Dukhovnaya kul'tura Kitaya: entsiklopediya*, Vol. 2, Vostochnaya literatura, Moscow. (In Russian).
- Man'yōshū* (1971), Translated by A. E. Gluskina, Vol. I, Nauka, Moscow. (In Russian).
- Martynov A. S. (1977), “Devizy pravleniy kitayskikh imperatorov (nyan'-khao)”, in *Pis'mennyye pamyatniki i problemy istorii kul'tury Vostoka, XII godichnaya nauchnaya sessiya LO IV AN SSSR (kratkiye soobshcheniya)*, Part 1, Nauka, Moscow, pp. 78–84. (In Russian).
- Meshcheryakov A. N. (2002), “Imperator, mif i gosudarstvo”, in *Sinto – put' yaponskikh bogov, Ocherki po istorii sinto*, Vol. I, Giperion, Saint Petersburg, pp. 98–121. (In Russian).
- Meshcheryakov A. N. and Grachev M. V. (2003), *Istoriya drevney Yaponii*, Giperion, Triada, Saint Petersburg. (In Russian).
- Meshcheryakov A. N. (2004), *Yaponskiy imperator i russkiy tsar': elementnaya baza*, Natalis: Ripol Klassik, Moscow. (In Russian).
- Mikhaylova Yu. D. (1988), *Motoori Norinaga: zhizn' i tvorchestvo (iz istorii obshchestvennoy mysli Yaponii XVIII v.)*, Nauka, Moscow. (In Russian).
- Syma Tsyun' (2001), *Istoricheskiye zapiski (Shi tsi)*, Transl. by R. V. Vyatkin and V. S. Taskin, Vol. 1, Vostochnaya literatura, Moscow. (In Russian).
- Book of History (Shàng shū)* (1997), Transl. by Luó Zhiyě and Zhōu Bǐngjūn, Húnán chūbǎnshè, Chángshā. (In Chinese and English).
- Cullen C. (2017), *Heavenly Numbers: Astronomy and Authority in Early Imperial China*, Oxford University Press, Oxford.
- “Hereditary Monarchy: Japan's Government Names Era of the Future Emperor 'Reiwa'”, (2019), in *Teller Report*, April 1, available at: <https://www.tellerreport.com/news/--hereditary-monarchy--japan-s-government-names-era-of-the-future-emperor-%22reiwa%22-.By7cLI1KN.html> (accessed October 10, 2020).
- Osaki T. (2019), “Japan assures world that Reiwa is all about ‘beautiful harmony’ and has nothing to do with ‘command’”, *The Japan Times*, April 3, available at: <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/04/03/national/japan-assures-world-reiwa-beautiful-harmony-nothing-command/> (accessed October 10, 2020).
- Wilkinson E. P. (2000), *Chinese History. A Manual*, Harvard University Asia Center for the Harvard-Yenching Institute, Cambridge, MA.
- Zurndorfer H. T. (1995), *China Bibliography: A Research Guide to Reference Works About China Past and Present*, E. J. Brill, Leiden, New York and Köln.
- Manyōshū*, available at: <http://jti.lib.virginia.edu/japanese/manyoshu/index.html> (accessed September 28, 2020). (In Japanese).
- Gengōhō*, available at: https://elaws.e-gov.go.jp/search/elawsSearch/elaws_search/lsg0500/detail?lawId=354AC0000000043 (accessed October 7, 2020). (In Japanese).
- Shiji – Shiji*, available at: <https://ctext.org/shiji> (accessed October 7, 2020). (In Chinese and English).
- Zhōuyì – Book of Changes*, available at: <https://ctext.org/book-of-changes> (accessed September 24, 2020). (In Chinese and English).
- Abe naikaku sōri daijin kisha kaiken*, Heisei 31-nen 4 tsuki 1-nichi, available at: https://www.kantei.go.jp/jp/98_abe/statement/2019/0401singengou.html (accessed October 10, 2020). (In Japanese).
- Shàngshū – Shang Shu*, available at: <https://ctext.org/shang-shu> (accessed October 8, 2020). (In Chinese and English).
- Shàng shū yì zhù* (2004), Lǐ Mǐn, Wáng Jiàn zhuàn, Shànghǎi gǔjí chūbǎnshè, Shànghǎi. (In Chinese).
- Gotō Shirō (1988), “Gengō”, in *Sekai daihyakka jiten*, Vol. 9, Heibonsha, Tōkyō, pp. 60–61. (In Japanese).
- Wén xuǎn* (1998), (Liáng) Xiāo Tǒng biān, Shànghǎi gǔjí chūbǎnshè, Shànghǎi. (In Chinese).
- 'Nihon ga konnanna toki, Manyōshū ga hayaru' – Reiwa wa rekishiteki tenkan*, available at: <https://www.asahi.com/articles/ASM3Y7524M3YULZU027.html> (accessed September 30, 2020). (In Japanese).

Nihon nengō ichiran. Nihon dai hyakkazensho (Nipponika) no kaisetsu, available at: <https://kotobank.jp/word/%E6%97%A5%E6%9C%AC%E5%B9%B4%E5%8F%B7%E4%B8%80%E8%A6%A7-1614547> (accessed October 9, 2020). (In Japanese).

Meiji-jingū Q&A gosaishin kankei, available at: <https://www.meijijingu.or.jp/faq/?ca=2> (accessed October 8, 2020). (In Japanese).

С. В. Капранов

**Ненго як ідеологема японської політичної культури
(кін. XIX – поч. XXI ст.)**

Статтю присвячено аналізу японських ненго (гасел правління) після Реставрації Мейдзі. У першій частині розглянуто сутність цього явища, його походження, основні етапи історичного розвитку системи літочислення за гаслами правління в Китаї та Японії, а також виділено основні особливості класичної форми цієї системи. У другій частині розглянуто п'ять ненго, що охоплюють період від 1868 р. до сьогодні: Мейдзі, Тайсьо, Сьова, Хейсей та Рейва. Основну увагу приділено джерелам, з яких узято ієрогліфи для ненго, та конкретним фрагментам джерел, які становлять безпосередній контекст гасел правління. Проведено також порівняння згаданих ненго з традиційними. Як свідчить наше дослідження, ненго після Реставрації Мейдзі не пов'язані з благовісними знаменнями або астрологічними розрахунками. Єдина подія, яка їх визначає, – сходження на трон нового імператора. У контексті сучасної японської культури не йдеться й про космічні функції монарха (принаймні на рівні суспільної свідомості). Після 1945 р. імператор не може впливати на політику, але він, згідно з Конституцією, є символом нації, і ненго є свого роду темпоральним корелятом цього символу. Отже, ненго в модерній та постмодерній Японії – це насамперед ідеологема, що виражає суспільно-політичний ідеал, свого роду програму відповідної ери. За своєю формою та семантикою ненго залишаються цілком традиційними: за класифікацією О. С. Мартинова три ненго з п'яти (Сьова, Хейсей та Рейва) належать до групи “гармонії та спокою”, а два (Мейдзі та Тайсьо) слід віднести до групи “взірцевого порядку”. Джерела більшості ненго залишаються традиційними – це китайська класика: “І цзін”, “Шу цзін” та “Історичні записи” Сима Цяня. Лише назву ери Рейва взято з японської класичної літератури (“Манйосю”), що може свідчити про відродження ідей школи кокугаку. Спадковість у розглянутий період виражається не прямо через повтор ієрогліфів, а через наявність їх у контексті джерела.

Ключові слова: ненго, гасло правління, ідеологема, ідеологія, імператор, політична культура, традиція, Японія

Стаття надійшла до редакції 10.10.2020